

Utlåtande 2005:12 RIII (Dnr 302-3827/2003)

Ljusare huvudstad

Motion av Kristina Axén Olin m.fl. (m) (2003:35)

Kommunstyrelsen föreslår kommunfullmäktige besluta följande
Motion (2003:35) av Kristina Axén Olin m.fl. (m) om Ljusare huvudstad anses besvarad med vad föredragande borgarråd anför i utlåtandet.

Föredragande borgarrådet Roger Mogert anför följande.

Motionen

Kristina Axén Olin, Sten Nordin och Mikael Söderlund (alla m) har i motion (2003:35), *bilaga*, hemställt att staden skall arbeta för intensivare ljussättning av fasader och monument i Stockholm.

I motionen föreslås kommunfullmäktige besluta att:

1. uppdra åt gatu- och fastighetsnämnden och stadsbyggnadsnämnden att intensifiera arbetet med att lysa upp Stockholm
2. utöka samarbetet med myndigheter och fastighetsägare för att skapa förutsättningar för att belysa fler miljöer i Stockholm
3. samverka för och bidra till en permanent fasadbelysning av Kungliga Slottet
4. uttala att belysning av Stockholm skall vara tydlig och ge rättvisa åt stadens skönhet.

Remisser

Motionen har remitterats till stadsledningskontoret, stadsbyggnadsnämnden, gatu- och fastighetsnämnden, Skönhetsrådet och stadsmuseinämnden.

Stadsledningskontoret delar i stort de uppfattningar som framförs i motionen. Arbetet med förbättringar av stadens ljussättning bedrivs inom ramen för gatu- och fastighetsnämndens projekt "Vision Natljus". Ett flertal platser i staden ingår i projekt. Skillnader i synsätt mellan olika huvudaktörer har enligt gatu- och fastighetskontorets tjänsteutlåtande bidragit till att projekt natljus genomförande tagit längre tid än beräknat. Mot bakgrund av detta har stadsbyggnadsnämnden tillsammans med gatu- och fastighetsnämnden utökat samarbetet med myndigheter och fastighetsägare genom en s.k. Ljuscharette.

Stadsledningskontoret anser att det är viktigt att stadsbyggnadsnämnden och gatu- och fastighetsnämnden fortsätter arbetet som har påbörjats i linje med vad som anges i projektet "Vision Natljus". Detta är en angelägen fråga inte minst för allmänheten. Det finns behov av att revidera "Råd och riktlinjer för fasadbelysning" från 1992.

Underhåll och drift är en relativt stor kostnad för staden. Det är därför viktigt att installationen av effektbelysning beaktar driftkostnader och att placering av effektbelysning görs så att underhåll kan bedrivas på ett effektivt sätt samt att miljöpåverkan minimeras.

De fastigheter som staden helst skulle vilja få belysta inom ramen för projektet "Vision Natljus" rör staden inte över exempelvis Kungliga Slottet. Stadsledningskontoret vill i denna del hänvisa till gatu- och fastighetskontorets tjänsteutlåtande där detta redogörs för närmare.

Stadsbyggnadsnämnden har avstått från att svara på remissen.

Gatu- och fastighetsnämnden anser att belysning av offentliga miljöer och byggnader skapar både en vackrare och tryggare miljö under dygnets och årets mörka tider. Även om enskilda ljuspunkter självklart kan ha båda dessa effekter vill nämnden emellertid understryka skillnaden mellan belysning för trygghet och belysning av estetiska skäl. Därmed vill nämnden också betona vikten av att satsa på båda typerna av belysning över hela staden. Även ytterstadens betydelsefulla byggnader ska synas under kvällstid och innerstadens mörka gator lysas upp för att öka tryggheten.

Gatu- och fastighetsnämnden har under de senaste åren parallellt med den ordinarie belysningsorganisationen drivit projekt Vision Natljus. Nämnden har knutit en extern projektgrupp till sig för att förverkliga kommunfullmäktiges beslut om Vision Natljus. Belysning skall bidra till att skapa en trygg och

säker stad under dygnets mörka timmar men även medverka till en vacker och upplevelserik miljö.

De fastigheter som nämnden helst skulle vilja få belysta rör staden inte över. Dominerande fastighetsägare är Statens fastighetsverk och Riksdagens förvaltningskontor. Dessa fastighetsägare kan staden endast uppvakta och då föreslå åtgärder samt att erbjuda kompetensstöd. Gatu- och fastighetsnämnden är den instans som svarar för den offentliga belysningen i Stockholm och har behov av ökat inflytande när det gäller ljusplanering/ljussättning utan att hindras av onödigt restriktiva och konservativa värderingar. Skillnader i synsätt mellan olika huvudaktörer har bidragit till tveksamma lösningar och att genomförande tagit längre tid än beräknat varför det är angeläget att kommunfullmäktige uttalar stadens principiella syn på belysningen av stadens offentliga miljö.

Skönhetsrådet vill understryka att tjänstemän från berörda förvaltningar har önskat att detta samarbete skall fortsätta, gärna formaliseras såsom belysningskommitténs tidigare förvaltningsöverskridande beredningsgrupp.

För att uppnå en bra fasadbelysning som positivt lyfter fram byggnaden krävs stor erfarenhet och sakkunskap beträffande ljusfärg, sättet att undvika förfulande slagskuggor, eliminerande av bländningseffekter, m.m.

Enligt 1992 års riktlinjer skulle arbetet inrikta på en bra belysning av hela stadslandskapet, inte som tidigare fokusera med stark belysning på ett antal symbolbyggnader. Det är rådets bestämda mening att en eventuell återgång till en sådan braskande punktbelysning vore ett kraftigt steg bakåt och ett svårt ingrepp i Stockholms av motionärerna prisade skönhet. De gemensamt framarbetade ännu giltiga målsättningarna i 1992 års riktlinjer kan knappast kallas "onödigt restriktiva och konservativa värderingar". Dessa står också i samklang med den inom kulturmiljövården sedan länge grundläggande principen att respektera, vårda och lyfta fram upplevelsen av helheten i stads- och landskapsmiljön. Tyvärr har det varit svårt att få de enskilda fastighetsägarna att aktivt medverka i den nattljusvision som 1992 års riktlinjer innehåller.

Skönhetsrådet tillstyrker i princip de förslag som motionärerna framför. Rådet förutsätter dock att ett bifall till motionen inte innebär någon förändring av de mycket välgrundade principer som framförs i 1992 års riktlinjer och stadens byggnadsordning. Självfallet är rådet berett att tillsammans med stadens övriga förvaltningar aktivt arbeta för och påverka inte bara att Stockholm får mer belysning utan hur staden får den bästa belysningen.

Stadsmuseinämnden anser att det måste finnas en tydlig kontrast mellan hur staden upplevs under årets och dygnets olika tider. Vid eventuell fasadbelys-

ning och annan ljussättning måste stor hänsyn tas till den sammanhängande stadsmiljön och till de enskilda byggnadernas arkitektoniska uttryck.

Stadsmuseinämnden anser att det är värdefullt att ljussättningen av stadsmiljön utreds. Riktlinjerna i Stockholms byggnadsordning bör ligga till grund för det fortsatta arbetet. Stadsmuseinämnden önskar deltaga i den samverkan mellan staden och myndigheter m.fl. som föreslås i motionen.

Mina synpunkter

Att lysa upp offentliga miljöer och byggnader skapar både en vackrare och tryggare miljö under dygnets och årets mörka tider. I Stockholm finns många byggnader som i olika former ägs eller nyttjas av staten. I många fall handlar det om gamla byggnader som har en stor betydelse för staden, dels genom sin funktion, dels som symboler för Stockholm och Sverige. Som förvaltare av kulturarvet bör staten vara ett föredöme i användandet av fasadbelysning och andra visuella effekter på byggnader utomhus. Inrättande och underhållande av anläggningar för fasadbelysning bör ingå i ordinarie program för fastighetsunderhåll och utveckling i Stockholm.

Jag delar motionärernas och remissinstansernas uppfattning att arbetet med att lysa upp och synliggöra vår vackra stad ska fortsätta. Inom ramen för gatu- och fastighetsnämndens projekt "Vision Nattljus" sker stegvis upplysning av byggnader i innerstaden. Syftet med projektet är att lyfta fram Stockholms skönhetsvärden nattetid framför allt inom de centrala delarna av staden genom bättre ljussättning av stadens gator, torg och parker. Olika byggnadsverk, skulpturer, broar, gator, torg, stränder och kajer lyfts fram i en mer medveten och avvägd ljussättning. Bland annat har Stadshuset, Riksbron, Tegelbacken, Medborgarhuset och Kungsträdgården lysts upp under de senaste åren.

I Vision Nattljus ingår även projekt i ytterstaden, där det mest handlar om att öka trygghet och säkerhet genom att lysa upp offentliga miljöer. Jag delar gatu- och fastighetsnämndens uppfattning att det är viktigt att understryka skillnaden mellan belysning för trygghet och belysning av estetiska skäl samt betona vikten av att satsa på båda typerna av belysning över hela staden. Jag anser att det fortsatta arbetet ska syfta till att även ytterstadens betydelsefulla byggnader ska synas kvällstid och innerstadens mörka gator lysas upp för att öka tryggheten.

För en mer detaljerad beskrivning av stadens arbete med dessa frågor hänvisar jag till stadsledningskontorets och gatu- och fastighetsnämndens remiss-svar. Jag vill också poängtera att den allra största delen av upplysning av staden även i fortsättningen ska ske inom den ordinarie belysningsorganisationen.

Några av de fastigheter som skulle vara mest betydelsefulla att få belysta rör staden inte över. Slottet och liknande byggnader ägs av Statens fastighetsverk och Riksdagens förvaltningskontor, vilka har en restriktivare syn på belysning än staden. Jag anser att staden även framledes ska försöka påverka dessa fastighetsägare att gå med på en smakfull ljussättning av dessa vackra byggnader.

Arbetet med en estetisk ljussättning av stadens byggnader måste naturligtvis vägas mot stadens ambitioner att minska energiförbrukningen. I budget för 2005 slår staden fast att hushållning med energi och en hållbar energianvändning är strategiska frågor. Det är viktigt att belysning av byggnader inte går till överdrift. Det är också viktigt såväl ur ekonomisk som miljömässig synvinkel att energisnål utrustning används. I budget ges därför ett uppdrag till gatu- och fastighetsnämnden och idrottsnämnden att ansöka om energibidrag från miljömiljarden.

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådets förslag.

Reservation anfördes av borgarråden *Kristina Axén Olin* och *Mikael Söderlund* (båda m) och *Jan Björklund* (fp) enligt följande.

Vi föreslår kommunstyrelsen föreslå kommunfullmäktige besluta att

1. bifalla motionen i sin helhet
2. staden uppvaktar Statens fastighetsverk, Riksdagens förvaltningskontor med flera i syfte att få en ljusare stad.

Stockholm har många vackra miljöer och byggnader som tyvärr inte går att beskåda varken under dygnets eller årets mörka timmar eftersom de inte är belysta. Dessa byggnader och miljöer är värda att satsa lite extra på och belysa efter mörkrets intåg. Belysning av miljöerna innebär inte bara att fler får möjlighet att bevittna dess skönhet utan även att tryggheten för människor som vistas i miljöerna ökar betydligt. Förutom att fortsätta utvidgningen av belysning av de fastigheter som staden rör över, så är det av stor vikt att staden fortsätter arbetet med att påverka externa aktörer som t ex Statens fastighetsverk och Riksdagens förvaltningskontor för att få belysning på t ex Slottet.

Kommunstyrelsen delar borgarrådsberedningens uppfattning och föreslår kommunfullmäktige besluta följande

Motion (2003:35) av Kristina Axén Olin m.fl. (m) om ljusare huvudstad anses besvarad med vad föredragande borgarråd anför i utlåtandet.

Stockholm den 12 januari 2005

På kommunstyrelsens vägnar:
ANNIKA BILLSTRÖM

Roger Mogert

Anette Otteborn

Reservation anfördes av *Sten Nordin, Mikael Söderlund* och *Kristina Alven-dal* (alla m), *Lotta Edholm* och *Ann-Katrin Åslund* (båda fp) och *Ewa Samuelsson* (kd) med hänvisning till reservationen av (m) och (fp) i borgarrådsberedningen.

ÄRENDET

Kristina Axen Olin, Sten Nordin och Mikael Söderlund (alla m) har i sin motion (2003:35), bilaga, hemställt att staden skall arbeta för intensivare ljussättning av fasader och monument i Stockholm.

REMISSER

Motionen har remitterats till stadsledningskontoret, stadsbyggnadsnämnden, gatu- och fastighetsnämnden, skönhetsrådet och stadsmuseinämnden.

Stadsbyggnadsnämnden har avstått från att svara på remissen.

Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande, daterat den 30 januari 2004, har i huvudsak följande innehåll.

Stadsledningskontorets synpunkter

Stadsledningskontoret delar i stort de uppfattningar som framförs i motionen. Arbetet med förbättringar av stadens ljussättning bedrivs inom ramen för gatu- och fastighetsnämndens projekt "Vision nattljus". Arbetet bedrivs i huvudsak i innerstaden men även gatu- och fastighetskontoret ytterstadsregion arbetar med projektet. I ytterstadsområdena handlar det mest om att förbättra förutsättningar för trygghet och kvinnofrid genom att förstärka gatubelysning på parkvägar och utanför kommunikationsplatser (tunnelbanor och busshållplatser). Förslag på förbättringsinsatser förs fram från allmänheten, de boende, stadsdelsförvaltningarna och polisen som därefter behandlas av region ytterstad.

Ett flertal platser i staden ingår i projekt. Nedan redovisas nuvarande situation för några av de platser inom projektet som skall ljussättas.

Uppdrag	Status
Riksbron	Klar
"Molins fontän" i Kungsträdgården.	Klar
Fontänen "Tors Fiske" på Mariatorget	Klar
Tegelbacken	Klar
Riddarhustorget och Kanslikajen	Pågår
Slottskajen, Slottet, del av Skeppsbron	Avslutad efter provbelysning

Gustav Adolfs torg	Omstart nu
Stora och Lilla Nygatan, Munkbrogatan och Storkyrkobrinken	Pågår
Kungsträdgårdsgatan	Påbörjas under 2004
Gångbron Blekholmsterassen	Pågår
Gångväg Centralbron och Vasabron	Pågår
Stadsgården och Katarinavägen	Startas nu
Kentauren, Linne, Pumpen Stortorget	Klar
Stadshusbron	Startas nu

Övriga pågående eller avslutade projekt är Norr Mälarstrand, Ridderholmen, Centralposten, Medborgarhuset, Birger Jarlsgatan, Nybroplan, Skeppargatan, Strandvägen, Munkbroleden, Slussen och programhandling Neon.

Stadens kostnader för underhåll av effektbelysning för år 2003 uppgick enligt gatu- och fastighetsnämnden till ca 0,7 mnkr. Energiförbrukningen är 167 826 kWh/år. Den totala energiförbrukningen i innerstaden för gatu- och fastighetsnämnden är 73 963 000 kWh per år. Vid jämförelse med kostnader för underhåll och drift av gatubelysning är effektbelysning dyr. Detta beror på att effektbelysning kräver mer underhåll eftersom de är placerade på utsatta ställen för väder och vind och att benägenheten att anmäla fel hos allmänheten är låg jämfört med fel på gatubelysning. Vilket innebär att staden måste anlita entreprenörer som regelbundet gör inspektioner för att säkerställa att effektbelysningen fungerar.

Underhåll och drift är relativt stor kostnad för staden. Det är viktigt att man vid installation av effektbelysning även beaktar driftkostnaderna och att placering av effektbelysning görs så att underhåll kan bedrivas på ett effektivt sätt. Kommunerna ska enligt Lagen om kommunal energiplanering säkra kommunens energitillförsel samtidigt som energihushållningen främjas. Olika tekniska lösningar skall övervägas vid planering av effektbelysning i syfte att minska miljöpåverkan. Detta har exempelvis skett vid Tegelbacken där gatubelysningen utformades så att den även kunde fungera som effektbelysning. Denna lösning gav en besparing på ca 90 000 kW/h per år. Det är dessutom viktigt att vid nybyggnation hittar lämpliga lösningar exempelvis genom att bygga in i eventuell fasadbelysning i fasaden.

All fasadbelysning är bygglovspliktig. Skillnader i synsätt mellan olika huvudaktörer/remissinstanser har enligt gatu- och fastighetskontoret bidragit till att projekt nattljus genomförande tagit längre tid än beräknat. Mot bakgrund av detta har stadsbygg-

nadsnämnden tillsammans med gatu- och fastighetsnämnden utökat samarbetet med myndigheter och fastighetsägare genom en s.k. Ljuscharette.

”Ljuscharetten” är ett öppet fora med inriktning att skapa förutsättningar för att belysa fler miljöer i Stockholm. I detta arbete har nya idéer lyfts fram exempelvis förslag att ha olika belysning vid olika tillfällen på året, vardags- och fest belysning. Detta innebär att staden beviljar bygglov vid särskilda tillfällen för festbelysning, exempelvis vid jul. Detta kan utvidgas till fler tillfällen exempelvis vid nobelfesten etc. Vidare finns förslag på att belysa särskilda områden (inte enbart fasader) i huvudsak cityområdet, exempelvis Gustav Adolf Torg. Sådan effektbelysning stör inte heller de boende på samma sätt som fasadbelysning. Ljustekniken har dessutom utvecklats på senare tid så att belysning av fasader numera kan ske utan att förvanska en byggnads arkitektoniska uttryck.

Stadsledningskontoret anser att det är viktigt att stadens olika instanser, i huvudsak stadsbyggnads- och gatu- och fastighetsnämnden, fortsätter arbetet som har påbörjats, i linje med projekt ”Vision Natljus”. Vid kontakt med allmänheten framkommer det att medborgare och besökare välkomnar att stadens unika byggnader och monument blir belysta i större utsträckning än vad som sker idag.

Det finns ett behov av att revidera ”Råd och riktlinjer för fasadbelysning” från 1992. Stadsledningskontoret anser att detta arbete ligger i linje med projekt ”Vision Natljus” och att gatu- och fastighetsnämnden tillsammans med stadsbyggnadsnämnden skall fortsätta att arbeta med frågan. Nämnderna bör överväga vilka resurser som är rimliga att lägga på detta arbete.

De fastigheter som staden helst skulle vilja få belysta inom ramen för projektet ”Vision Natljus” rör staden inte över. Dominerande fastighetsägare är Statens fastighetsverk och Riksdagens förvaltningskontor. Staden fortsätter att uppvakta dessa och föreslå åtgärder samt erbjuda kompetensstöd. Stadsledningskontoret vill i denna del hänvisa till gatu- och fastighetskontorets tjänsteutlåtande där detta redogörs för närmare.

Gatu- och fastighetsnämnden beslutade den 27 januari 2004 att överlämna och åberopa gatu- och fastighetskontorets tjänsteutlåtande som yttrande över motionen. Därutöver anförde nämnden följande.

Att lysa upp offentliga miljöer och byggnader skapar både en vackrare och tryggare miljö under dygnets och årets mörka tider. Även om enskilda ljuspunkter självklart kan ha båda dessa effekter vill vi emellertid understryka skillnaden mellan belysning för trygghet och belysning av estetiska skäl. Därmed vill vi också betona vikten av att satsa på båda typerna av belysning över hela staden. Även ytterstadens betydelsefulla byggnader synas kvällstid och innerstadens mörka gator lysas upp för att öka tryggheten. I den kommande

belysningen av staden är det också viktigt att arbeta för att hitta de energisnålaste lösningarna.

Reservation anfördes av *Sten Nordin m.fl. (m)*, *Ulf Fridebäck m.fl. (fp)* och *Björn Nyström (kd)* till förmån för att endast överlämna och åberopa gatu- och fastighetskontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Gatu- och fastighetskontorets tjänsteutlåtande, daterat den 1 oktober 2003, har i huvudsak följande lydelse.

Projekt Natljus

Huvuddelen av de frågor som berörs i motionen drivs av gatu- och fastighetskontoret inom ramen för projektet Natljus.

- ? Som svar på en motion i kommunfullmäktige startade kontoret i samarbete med stadsbyggnadskontoret 1996 arbetet med en Natljusvision för Stockholm
- ? I oktober 1998 hade SBK och GFK färdigställt ett förslag till Natljusvision för Stockholms centrala delar.
- ? 2000 antogs Natljusvision av GFN.
- ? 2001 upphandlades projektorganisationen för Natljus.

Syftet med projektet är att lyfta fram Stockholms skönhetsvärden nattetid framför allt inom de centrala delarna av staden genom bättre ljussättning av stadens gator, torg och parker, genom effektbelysning av stadens konstverk och genom samarbete med offentliga och privata fastighetsägare stimulera till vackrare offentliga miljöer genom väl utförd fasadbelysning. I innerstaden kommer man att lyfta fram olika byggnadsverk, skulpturer, broar, gator, torg, stränder och kajer i en mer medveten och avvägd ljussättning.

Gatu- och fastighetsnämnden satsar under några år 15 miljoner kronor extra på ny belysning för en vacker och levande stad. För närvarande uppgår projektets årliga budget till 3 mnkr (sista året är 2005). Några exempel på objekt som färdigställts är: belysning av statyer och fontäner i Humlegården, Observatorielunden, Kungsträdgården och Mariatorget samt ny belysning på Västerbron, Norrbro, Riksbron, Tegelbacken, Riddarhustorget och Lilla Nygatan. Projektets genomförandetakt har begränsats av relativt små ekonomiska resurser. Arbetet skulle kunna snabbas på om projektet fick större årlig budget. Projektet har trots sin relativt begränsade omfattning åtnjutit stor uppmärksamhet hos allmänheten och i media. Sammantaget är man positiv till att införa mer belysning av byggnader och platser i Stockholm.

Principer för ljussättning

Gatu- och fastighetskontoret svarar för den offentliga belysningen av stadens gator, torg och parker. Belysning skall bidra till att skapa en trygg och säker stad under dygnets mörka timmar men även medverka till en vacker och upplevelserik miljö. Fokus

på den offentliga belysningens utformning har under senare år flyttats från ren funktionell trafikbelysning till ljussättning av stadsmiljön med tyngdpunkt på de oskyddade trafikanternas behov. Självklart måste tekniska och ekonomiska grundkrav ändå uppfyllas. I samband med större utvecklingsarbete sker alltid en provbelysning där berörda instanser medverkar.

Stadens nattljus

När det blir mörkt och det offentliga ljuset tänds ändrar staden karaktär och ett scenario skapat av elljus framträder. Hur ljuset bäst ska framhäva stadsrummets skönhet varierar i hög grad beroende på arkitektur, kultur, geografiskt läge och ekonomiska förutsättningar m.m. Ett arbetssätt som kontoret förordar är att fritt förhålla sig till mörkret och acceptera att dagsljuset är ett skede som inte kan kopieras. Följden av detta innebär att man kan arbeta friare med iscensättningar av stadens ljussättning. Det är viktigt att detta inte är likställt med att vad som helst kan tillåtas. Övergripande styrning av ljussättningar är ett mycket viktigt instrument.

Det andra arbetssättet är att försöka eftersträva samma karaktär som dagsljuset skapar. Idealet är att ingen skillnad i upplevelsen av stadens ljuskaraktär olika tider på dygnet ska finnas. Problemet med detta senare synsätt är hur man ska uppnå samma karaktär som dagsljuset och vilken specifik ljussituation man egentligen avser. En annan stor fråga är energiförbrukningen eftersom det ligger i sakens natur att väldigt höga ljusnivåer med höga effekter krävs om det ska bli dagsljuskänsla i en stad. Om man lösgjort sig från dagsljuskaraktären som förebild och fritt arbetar med det artificiella ljuset kan man specificera behovet övergripande som t.ex. i programmet 'Nattljusvision'. Nästa steg är en detaljerad beskrivning över hur de olika objekten och områdena kan bearbetas. Det är viktigt att även ange var det inte ska vara ljus.

Fasadljussättningar

GFK arbetar efter ljussättningsprinciper som bygger på djup och spel mellan ljus och skugga med variation i ljusnivåer. Ljuskällor väljs ut för bästa färgåtergivning och textur (ytmaterial) ska framträda enligt uppsatta mål. Även den "glittriga" karaktären i ljuset är en viktig del i stadens ljus. Gatu- och fastighetskontoret ansvarar genom fastighetsförvaltningen för eventuell fasadbelysning av kontorets egna byggnader. I övrigt samarbetar kontoret med andra fastighetsägare när det gäller samverkan av den offentliga belysningen och fasadbelysning. Kontoret ställer i dessa sammanhang upp med rådgivning och tekniskt samarbete när det gäller armaturplaceringar på allmän plats. Kontorets uppfattning är att fasadbelysning skall lyfta fram betydelsefulla byggnader på ett sådant sätt att de berikar stadsmiljön, men inte blir alltför dominant genom att "döda" kringliggande bebyggelse.

Svårigheter i projektprocessen

? All fasadbelysning är bygglovspliktig. Vissa remissinstanser, främst skönhetsrådet och stadsmuséet står för en mycket restriktiv hållning och prioriterar generellt bevarandebeståndet framför nytänkande och den breda allmänhetens förväntningar. Dessa

remissinstanser lutar sig på en uppfattning om att Stockholm på grund av långa skymningstider är unik i förhållande till andra storstäder och därför inte lämpar sig för olika typer av effektbelysningar. Våra mörka årstider anses inte heller motivera föreslagna insatser. Skall effektbelysningar eller fasadbelysningar nödvändigt genomföras förordar man ofta nivåer på belysningen som är så låga att åtgärden knappas märks. Till skillnad från städer som Malmö, Västerås och Sundsvall vågar man i Stockholm inte ljusplanera med större frihet för att riskera att göra fel.

? Nuvarande "Råd och Riktlinjer för fasadbelysning" upprättade av stadsbyggnadskontoret är restriktiv och föråldrad.

? De fastigheter som kontoret helst skulle vilja få belysta rör staden ej över. Dominerande fastighetsägare är Statens fastighetsverk och Riksdagens förvaltningskontor. Dessa fastighetsägare kan staden endast uppvakta och då föreslå åtgärder samt att erbjuda kompetensstöd. Denna process är tidsödande och stoppar oftast redan vid diskussion om finansiell medverkan. Statens fastighetsverk har uppvakts i samband med Riddarhustorget, Gustav Adolfs torg och Slottet

? Sveriges riksdag har avslagit riksdagsmotion 2000/01:FiU22 som förordat bättre fasadbelysningar på statliga byggnader i Stockholms inre delar. Anita Johansson m.fl. (s) anser här att staten som förvaltare av det svenska kulturarvet bör vara ett föredöme och använda fasadbelysning och andra visuella effekter på byggnader utomhus. Att inrätta och underhålla anläggningar för fasadbelysning bör i Stockholms innerstad ingå i det ordinarie fastighetsunderhållet av byggnader som ägs eller nyttjas av staten. Riksdagen bör göra ett tillkännagivande av denna innebörd föreslår motionärerna.

Utskottet delar motionärernas uppfattning att fasadbelysning kan vara ett sätt att markera en vacker byggnad. Utskottet anser dock inte att detta är en åtgärd som bör ingå i det ordinarie fastighetsunderhållet utan eventuella önskemål om en utbyggd fasadbelysning bör i stället prövas från fall till fall i överenskommelser mellan i första hand Fastighetsverket och berörda hyresgäster. Sådana önskemål måste också avvägas mot andra omständigheter. Fastighetsverket är pilotmyndighet i miljöfrågor och skall som sådan även ta hänsyn till behovet av energibesparingsåtgärder. I sammanhanget måste också beaktas de antikvariska och estetiska synpunkter som Riksantikvarieämbetet och Stockholms skönhetsråd har att tillgodose. Gatu- och fastighetskontoret delar motionärernas uppfattning och anser att Riksdagen och staden aktivt skall arbeta för fasadbelysning av dessa byggnader. Dessutom bör staten satsa extramedel för ett sådant genomförande och belysta på ett sätt som uppskattas av brukare, allmänheten samt turister och inte endast av bevarandeintressena.

Effektbelysning

Julbelysning

Kontoret satsar idag ingenting på den sortens belysning där man gör korta installationer med mycket lampor och häftiga ljuseffekter. Vi blir ibland tillfrågade att delta som expertis för tänkta installationer, vilket vi ställer upp på.

Centralstationen

Jernhusen AB tillhör ett antal aktörer som genomfört uppmärksammade fasadbelysningar av karaktär evenemang under december. GFK ingår här i ett nätverk och agerar även bollplank och partner. En samordning även av tillfälliga åtgärder är nödvändig för att uppnå önskvärda effekter. Givetvis går åsikterna isär om hur dessa belysningsinstallationer i december ska gestaltas. Kontorets åsikt är dock att man kan ha en generösare inställning till hur dessa tillfälliga ljussättningar ska utföras jämfört med permanenta projekt.

Hötorgsskraporna

Detta pilotprojekt med större installationer av julljus på fasader genomfördes under december 2002 och 2003. Här agerade GFK "motor" och anlidade en konstnär med stor kunskap inom området. Han fick med ett antal fastighetsägare som bidrog till genomförandet av projektet. Uppmärksamheten blev stor med bland annat inslag i ABC-nytt om Natljus i allmänhet och Hötorgsskraporna i synnerhet.

Erfarenheter från några aktuella belysningsprojekt

Gustav Adolfs Torg (Operan m.m.)

Ett antal provbelysningar har utförts för att se om detta torg kan förskönas med fasadbelysning på omgivande byggnader. Problemet har varit att skapa ett enhetligt stadsrum på grund av att flera olika aktörer med olika syn på hur staden ska gestaltas i mörker inte enats om en lämplig fortsättning. Belysningsåtgärder på denna plats bör gestaltningsmässigt samordnas med en allmän upprustning av torget.

Västerbron

Enligt kontoret ett lyckat projekt som genomförts enligt tidiga intentioner. En låg ljusnivå som på ett diskret men ändå tydligt sätt markerar ett starkt inslag i stadsbilden var målsättningen. Ett tidigt Natljusprojekt.

Norrbro och Strömparterren

Att visa den vackra historiskt viktiga bron med dess patinerade stenmaterial både på nära håll och på avstånd är tanken bakom belysningen. Armaturerna är gömda inne i valven som också är brons viktiga arkitektoniska bärande element. Ljuset är neutralt i färgen och undvikande av bländning och kraftiga ljuskäglor var ett grundkrav.

För Strömparterren har ett antal kompletteringar utförts förutom den befintliga klassiska typen av lyktor. För skulpturbelysningen har diskreta stolpar med små strålkastare monterats på strategiska punkter. Dessa två projekt är utförda på ett tidigt stadium i Natljus-projektet (1999). Dessa projekt fungerar också bra enligt ursprungstankarna i Natljusvision enligt kontorets mening.

Riksbron

Detta projekt har givit projekt nattljus erfarenheter inför dess fortsatta arbete. Här försökte vi tillgodose alla parterers åsikter. I syfte att klara balanser mot omgivning samt att helt avskärma från bländningseffekter blev resultatet tamt och allt för avmätt. Den jämnhet som visades vid utförd provbelysning gick delvis till spillo. Detta projekt visar att vi fortsättningsvis måste våga satsa på kraftigare effekter för att nå avsett resultat.

Mariatorget och Molins fontän

Effektbelysning av konstverk med ljusoptik. Här har en väl genomförd projektering och samverkan med en engagerad entreprenör resulterat i ett lyckat projekt. Värt att notera är att då detta avser belysning av konstverk under konstkansliet, har bygglov inte erfordrats och bromsande remissinstanser har kunnat undvikas.

Gamla stan

I Gamla stan arbetar kontoret sedan flera år med att generellt byta ut befintliga 60-talsarmaturer till den sk Gamlastanslyktan på väggkonsol enligt den av nämnden godkända belysningsplanen. Trots godkännande från fastighetsägaren (Riksdagens förvaltningskontor) har projektet hindrats av att Länsstyrelsen har haft invändningar mot armaturvalet. Man anser att vid ett i och för sig vällovligt utbyte skall armaturerna anpassas till varje byggnads tidsepok om det gäller byggnadsminnesmärken.

Kontorets uppfattning är att det inte är rimligt att bryta en sammanhållen gatumiljö eftersom dessutom inte några fysiska ingrepp förvanskar de antikvariska värdena

Området kring Norrström

Det finns behov av att framställa en "Masterplan" över området kring Slottet, Riksdagen, Operan och Nationalmuseum. Det råder enighet om att dessa byggnader skall ligga i balans med varandra avseende fasadbelysning. Tyvärr har detta arbete stoppats upp på grund av bristande ekonomiska resurser.

Kungliga slottet

I ett samarbete mellan Ståthållarämbetet och GFK har en provbelysning av slottet skett under hösten 2003. Enligt kontorets uppfattning gav detta ett mycket lyckat resultat, där slottets arkitektur lyftes fram på ett mycket positivt sätt utan att bli påträngande. Tyvärr har slottsarkitekten stoppat projektet genom val av en linje som inte är förenlig med stadens intentioner. Slottsarkitekten önskar att fasaden skall synas i mörkret men inte uppfattas som belyst. Samarbetet är nu avslutat och staden får här ta vissa kostnader för genomfört programarbete och projektering utan att genomförandet blir av.

Stadshuset

Gatu- och fastighetskontoret har under hösten 2003 uppfört en provbelysning av Stadshuset. Fasadbelysning av denna byggnad har varit en kontroversiell fråga i många år. Skönhetsrådet har varit en stark motståndare till att överhuvudtaget fasadbe-

lysa Stadshuset. Efter omfattande diskussioner har en kompromiss genomförts, som innebär en mycket diskret belysning av bl a tornet. Det kan ifrågasättas om den nuvarande provbelysningen är meningsfull eftersom den knappast uppfattas av personer som inte känner till den.

Samråd

Kontoret har gemensamt med stadsbyggnadskontoret startat en så kallad "Ljuscharette". I denna har personer med olika kompetenser och roller deltagit. T.ex. har vi haft olika ljussättare, projektörer, kulturpersonligheter, stadsbyggare, skönhetsrådet i Stockholm, Konstkansliet och Statens konstråd representerade. Denna charette har bl a resulterat i att vi ser behov av att uppdatera "Råd och riktlinjer för fasadbelysning".

Kontorets förslag/synpunkter

Gatu- och fastighetskontoret delar i stort de uppfattningar som framförs i motionen. Arbetet med förbättringar av stadens ljussättning bedrivs inom ramen för projekt Nattljus. Kontoret har en ledande kompetens inom området ljusplanering i Sverige och är den instans som svarar för den offentliga belysningen i Stockholm och har behov av ökat inflytande när det gäller ljusplanering/ljussättning utan att hindras av onödigt restriktiva och konservativa värderingar. Skillnader i synsätt mellan olika huvudaktörer har bidragit till att projekt nattljus genomförande tagit längre tid än beräknat.

Kontoret föreslår att de ekonomiska satsningar som gjorts de senaste åren fortsätter även framgent i ungefär den omfattning som hittills skett och enligt de principer som redovisas i detta utlåtande. Kontoret anser även att staden bör uppta diskussioner med representanter för staten för att skapa en gemensam syn på frågan om belysning av offentliga byggnader i Stockholm. Kontorets uppfattning är att Stadsbyggnadsnämndens "Råd och riktlinjer för fasadbelysning i Stockholm" behöver genomgå en modernisering.

Skönhetsrådets tjänsteutlåtande, daterat 8 december 2003, har i huvudsak följande lydelse.

Inledningsvis anser rådet att alla former av strävanden för att göra Stockholm ljusare och vackrare bör uppmuntras.

Vi lever i ett ovanligt mörkt land där dagljuset är en bristvara en stor del av året och konstbelysning är av största vikt för det liv som är möjligt att leva i staden. Vår stad har blivit ljusare med åren och ändå upplever vi att det behövs ännu mer ljus, särskilt på viktiga platser och byggnader. Det är ju nämligen så att ju ljusare det blir på vissa platser desto mörkare upplevs de övriga. När det gäller ljus är det alltid relationer mellan ljusheter som ögat rättar sig efter, där det starkaste ljuset bestämmer ögats inställning. Man kan alltså inte välja att se det som finns i skuggan om något bredvid är starkt belyst. Ljuset är därför aldrig fråga om kvantitet utan det är helt och hållet en fråga om ljusets kvalitet och vad det är som lyser eller blir belyst. Tyvärr kan en star-

kare belysning paradoxalt medverka till att mörkret upplevs i högre grad, något som verkar nästan omöjligt att få förståelse för utanför ljusexperternas fåtaliga skara.

Historik

Stockholms skönhetsråd har under mycket lång tid tillsammans med stadens övriga berörda nämnder och förvaltningar arbetat med frågor rörande stadens belysning i allmänhet liksom fasadbelysning av fasader. De första reglerna för fasadbelysning togs efter en begäran 1938 från rådet redan år 1940 fram av byggnadsnämnden. Nämnden framhöll, med instämmande av rådet, att ”*På grund av fasadbelysningens anspråksfulla och starkt framträdande karaktär torde den i själva verket böra användas endast då den medför ett positivt värde till stadsbilden.*” I de särskilda bestämmelserna ingick att tillstånd endast fick ges efter byggnadsnämndens och skönhetsrådets hörande för sådan byggnad vars arkitektur eller belägenhet genom belysningen bidrog till stadsbildens förskönande och att belysningen skulle ordnas på ett för byggnadens utseende lämpligt sätt.

Rådet vill påminna om att åren 1986-1993 fanns en särskild politiskt sammansatt Stockholms belysningskommitté, först knuten till Industriverksstyrelsen, senare till gatunämnden. Belysningskommittén hade till uppgift att framförallt vad avsåg de estetiska och arkitektoniska frågorna följa upp och leda utvecklingsarbetet inom området och utgöra remissinstans i belysningsfrågor. I denna kommitté ingick två ledamöter från skönhetsrådet. Rådets sekreterare ingick också i kommitténs särskilda berednings- eller expertgrupp, vilken i övrigt bestod av stadens närmast ansvarige för belysningsfrågor, gatukontorets regionchef för innerstaden, överarkitekten på fritidsförvaltningen samt representanter för stadsbyggnadskontoret och stadsmuseet. Arbetet inom kommittén och expertgruppen bidrog i hög grad till en förbättring av stadens allmänna belysningsfrågor, från hård trafikbelysning till fotgängaranpassad och allmänmänsklig. En uttryck för detta var framtagandet tillsammans med skönhetsrådet av den mycket uppskattade s.k. Stockholmslyktan för gatubelysning 1990, en lykta som ger avskärmat ljus på gatorna och samtidigt en mild belysning på omgivande fasader.

År 1985 hade en motion behandlats i kommunfullmäktige i vilken framhölls önskvärdheten av att lämpliga hus försågs med fasadbelysning, vilket också togs upp i kommittén. Kommittén och expertgruppen gjorde också flera studieresor och studerade då även fasadbelysningar i olika storstäder, men ansåg inte att de starka belysningseffekter som användes i södra Europa var lämpliga för Stockholms speciella nattljus. Det bör framhållas att bedömningarna av belysningsfrågorna som ledde till dagens riktlinjer genomgående var mycket samstämmiga både inom den politiska kommittén och tjänstemannagruppen.

Belysningskommittén upphörde i samband med att gatu- och fastighetsnämnderna slogs ihop 1993. Deltagarna i expertgruppen fortsatte dock att samarbeta förvaltningsovergripande. Den tidigare nämnda motionen från år 1985 ledde också till att byggnadsnämnden gav i uppdrag åt professorn i belysningslära Anders Liljefors att tillsammans med stadsbyggnadskontoret och i samråd med belysningskommittén, stadsmuseet, skönhetsrådet, Stockholms energi AB och Stockholms fastighetsägareförening

utarbete riktlinjer för fasadbelysning. Arbetet ledde till de av byggnadsnämnden antagna ännu gällande riktlinjerna "Fasadbelysning i Stockholm, råd och riktlinjer" 1992.

Tidigare hade stadens policy varit att i huvudsak begränsa fasadbelysningen till offentliga byggnader av historiskt eller kulturellt värde. I stadens belysningsplan 1983 uttrycks en rad gestaltningskrav som syftar till att låta belysning berika den nattliga staden på ett uttrycksfullt sätt. Vid sidan av den stationära trafikbelysningen sägs fasadbelysningen ge möjligheter att lyfta fram arkitektoniska värden i stadsrum på olika sätt.

De nya riktlinjerna framhöll att det inte var självklart att en restriktiv hållning till "fasadbelysning" var till fördel för stadens nattmiljö. Fasadbelysningen borde ses som en möjlighet att tillsammans med annan belysning ge stadsrummet en intressant framtoning nattetid. Riktlinjerna framhåller också att det därför inte är givet att fasadbelysning ger miljön ett positivt tillskott – illa utförd kan den betraktas som en "ljusnedsmutsning". Utan andra intressen än den egna byggnaden som företagsprofil blir det belysta huset lätt en reklampelare som skiljer ut sig från omgivningen och tar det offentliga stadsrummet i besittning, ofta på ett förödande sätt. Detta kan enligt rådets mening också gälla offentliga byggnader av olika slag.

Riktlinjerna ger råd hur man skall avstämna fasadbelysningar för att de belysta fasaderna skall ingå i ett sammanhållet, belyst stadsrum. Stadens byggnadsordning från 1999 framhåller också vikten av att nattbelysningen underordnas stadsbilden i dess helhet och Stockholms speciella nattljus: *"Det nattliga ljuset från broar, stränder och bebyggelsens fronter mot vattnen underordnas stadslandskapets så att det ger vattenrummet deras form och avståndskänsla. Traditionellt mörka partier mot vattenrummen respekteras såsom den historiska stadskärnan, de innersta skärgårdsöarna och ytterstadens naturstränder."* Rådet anser att vad som här fastställts som stadens principiella riktlinjer fortfarande måste gälla helt och fullt, även om de praktiska råden i riktlinjerna från 1992 behöver ses över.

Inför millennieskiftet tog en särskild arbetsgrupp fram ett program för ljussättning och effektbelysning i det offentliga rummet, "Nattljusvision för Stockholms centrala delar" – ett samarbete mellan Stockholm Information Service, skönhetsrådet, gatu- och fastighetskontoret och stadsbyggnadskontoret. Programmet innehåller många förslag till fasadbelysningar av enskilda karaktäristiska byggnader och konstverk, men också till belysning av det allmänna gaturummet. Projektet kan sägas fortsättas av gatu- och fastighetskontorets projekt "Nattljus", som också i allt väsentligt bedrivs förvaltningsovergripande. I samband med detta projekt företogs i mars 2003 en gemensam studieresa till Paris och Lyon med besök på OLAC, det stora laboratoriet för stads- och fasadbelysning utanför Lyon. Deltagarna i studieresan kom förutom från Nattljusprojektet och gatu- och fastighetskontoret från stadsbyggnadskontoret, skönhetsrådet, konstkansliet och riksdagshusförvaltningen. Under resan studerades de modernaste metoderna för fasad- och effektbelysning, varvid man dock enades om att inte så mycket gick att direkt överföras till förhållandena i Stockholm.

En fortsättning med fler deltagare blev den ljus-”charette” som stadsbyggnadskontoret i samarbete med gatu- och fastighetskontoret anordnade 17 juni 2003 med fortsättning i oktober. Vad som särskilt behandlades där var de frågeställningar som idag saknas i stadens råd och riktlinjer. Samstämmighet rådde dock om att det mesta i riktlinjerna från 1992 fortfarande har giltighet.

Enskilda projekt

Motionärerna tar i sin motion upp vissa särskilda projekt – gatu- och fastighetskontoret har vidare i sitt remissvar tagit upp en rad genomförda projekt i vilka i allmänhet också skönhetsrådet har medverkat.

Stadshuset

Frågan om belysning av Stadshuset hör till de allra äldsta fasadbelysningsfrågorna i Stockholm. Frågan om fasadbelysning har regelbundet återkommit sedan strax efter husets invigning. Första provbelysningen ägde rum 1929 i samråd med husets arkitekt Ragnar Östberg. Provet visade att det var *”praktiskt taget omöjligt att få byggnadens mörkröda fasader vackert och jämt belysta”*. Däremot tillkom istället belysningen av stora tornets övre förgyllda parti. År 1937 utarbetades på begäran av fastighetsborgarrådet Sandberg ett nytt förslag till fasadbelysning. Stadshusdelegerade, där både borgarrådet och arkitekt Östberg ingick, beslöt emellertid efter genomgång av förslaget att som åsikt uttala att stadshuset inte borde förseas med fasadbelysning, men södra portiken förseas med starkare takljus. Östberg var vid denna tid också ordförande i skönhetsrådet. Efter en motion 1946 behandlades frågan på nytt av stadshusdelegerade. Delegerade hänvisade denna gång bara till de båda tidigare provbelysningarna och avstyrkte motionen. Även en senare motion år 1950 angående åtgärder för fasadbelysning av stadshuset avstyrktes av skönhetsrådet, som påpekade att *”det mörka fasadteglat förutsätter att byggnaden skall framträda som en mörk kropp mot en ljusare fond och icke tvärtom”*. Även flera gånger därefter har prov av fasadbelysning av främst tornet utförts men inte lett till något på grund av misslyckat resultat.

På begäran av dåvarande fastighetsborgarrådet utfördes 2002-01-21 samt 2002-10-16 nya prov med dagens mer avancerade teknik. De deltagande var förutom ljussättarna representanter för stadsbyggnadskontoret, gatu- och fastighetskontoret, SLK, stadsmuseet och skönhetsrådet. Vid det slutliga provet 2002-10-16 enades de närvarande om att belysningen av själva tornet fortfarande inte var lyckad och borde avvaktas, men att byggnadslov borde kunna ges för fasadbelysning av östra och södra fasaden enligt provet. Problemet som har uppstått vid alla prov på belysning av tornet, förutom vad som citerats ovan från proven 1929 och 1950, är att tornets väggar konvergerar: för att förstärka höjdeffekten har Ragnar Östberg låtit tornet omärkligt för det vanliga ögat smalna av uppåt. Vid belysning förrycks denna effekt och tornet förlorar sin spänst. Vid den aktuella provbelysningen har ljussättaren för att eliminera detta avstått från att belysa tornets hörn; särskilt hörnet mot Riddarfjärden står till synes omotiverat helt mörkt. De fläckvisa belysningar på tornets övriga sidor mot vattnet som ingår i provbelysningen tillför enligt rådets mening ingenting positivt utan vanställer tyvärr

arkitekturen. Kanske kan man i framtiden finna någon teknisk lösning för att belysa Stadshustornet på ett sätt som inte förvanskar dess arkitektur. Till dess får man enligt skönhetsrådets mening låta tornet stå som Ragnar Östberg avsåg det: en mörk kropp mot en ljusare fond.

Kungliga slottet

Motionärerna hävdar oriktigt att slottet saknar fasadbelysning. Slottet fick i verkligheten sin första fasadbelysning redan till Gustaf VI Adolfs 90-årsdag 1972. Den nuvarande fasadbelysningen utprovades 1994 av en arbetsgrupp i vilken förutom dåvarande slottsarkitekten professor Ove Hidemark ingick representanter för riksantikvarieämbetet, Statens Fastighetsverk, skönhetsrådet, stadsbyggnadskontoret och stadsmuseet. I samband med byte av belysningsmaster på Skeppsbron för något år sedan försvann dock vissa strålkastare som belyste slottet mot vattnet, varför belysningen på denna sida inte är komplett. Gatu- och fastighetskontoret tog hösten 2003 initiativet till ny provbelysning av denna fasad i samråd med Ståthållarämbetet med hjälp av en av GFK anlitad privat konsult.

Slottsarkitektkontoret ansåg resultatet i många avseenden intressant men bl.a. ljusstyrkan för stor med hänsyn till slottets integrering i Gamla Stans känsliga stadsbild. Konsulten valde då att avbryta samarbetet och GFK avslutade för sin del projektet. Provet kom aldrig så långt att skönhetsrådet och stadsbyggnadskontoret hann bli inkopplade. Så vitt rådet har erfarit är dock slottsarkitektkontoret intresserat av att fortsätta samarbetet med staden liksom vid tidigare tillfällen.

Beträffande de statliga byggnaderna vill rådet erinra om riksdagens beslut i samband med en motion år 2000, där man avtog en begäran om ett föreläggande för Fastighetsverket att anordna fasadbelysningar i Stockholm: *"I sammanhanget måste också beaktas de antikvariska och estetiska synpunkter som Riksantikvarieämbetet och Stockholms skönhetsråd har att tillgodose."*

Gustaf Adolfs torg

Stadslandskapet kring Norrström hör till de området där man länge har önskat få en samlad belysning av fasaderna. Slottet har redan nämnts och riksdagshuset fick för flera år sedan genomarbetad fasadbelysning. En viktig del som dock fortfarande är olöst är fasaderna kring Gustaf Adolfs torg. Inför millennieskiftet gjordes provbelysning av bl.a. Operan och olika statliga och privata byggnader, men arbetet slutfördes aldrig av fastighetsägarna. GFK har nu kallat till ett startmöte kring Gustaf Adolf torg där fastighetsägarna förväntas delta och där belysningsfrågorna är viktig del. Också skönhetsrådet och stadsmuseet är representerade vid detta möte. Det är rådets förhoppning att detta skall innebära ett stort steg framåt beträffande nattljuslandskapet kring Norrström.

Sammanfattning

Fasadbelysningsfrågorna har sedan 1938 handlagts av byggnadsnämnden och skönhetsrådet gemensamt, åtminstone sedan 1980-talet också i intimt samarbete mellan

stadens andra berörda förvaltningar, under perioden 1986–1993 med brett politiskt stöd från Stockholms belysningskommitté. De ännu gällande riktlinjer som fastställdes 1992 hade också ett allmänt stöd från stadens berörda nämnder och förvaltningar. Rådet vill understryka att alla idag handläggande tjänstemän från berörda förvaltningar har önskat att detta intima samarbete skall fortsätta, gärna formaliseras såsom belysningskommitténs tidigare förvaltningsöverskridande beredningsgrupp.

För en uppnå en bra fasadbelysning som positivt lyfter fram byggnaden krävs stor erfarenhet och sakkunskap beträffande ljusfärg, sättet att undvika förfulande slagskuggor, eliminerande av bländningseffekter, mm. De som under åren har handlagt dessa frågor inom förvaltningarna har ofta gemensamt skaffat sig sådana kunskaper och också varit mycket samstämmiga i sina bedömningar.

Det nya med 1992 års riktlinjer var att man ville inrikta arbetet på en bra belysning av hela stadslandskapet, inte som tidigare fokusera med stark belysning på ett antal symbolbyggnader. Det är rådets bestämda mening att en eventuell återgång till en sådan braskande punktbelysning vore ett kraftigt steg bakåt och ett svårt ingrepp i Stockholms av motionärerna prisade skönhet. De gemensamt framarbetade ännu giltiga målsättningarna i 1992 års riktlinjer kan knappast kallas ”onödigt restriktiva och konservativa värderingar”. Dessa står också i samklang med den inom kulturmiljövården sedan länge grundläggande principen att respektera, vårda och lyfta fram upplevelsen av helheten i stads- och landskapsmiljön. Tyvärr har det varit svårt att få de enskilda fastighetsägarna att aktivt medverka i den nattljusvision som 1992 års riktlinjer innehåller.

Skönhetsrådet kan i princip tillstyrka de förslag som motionärerna framför. Rådet förutsätter dock att ett bifall till motionen inte innebär någon förändring av de mycket välgrundade principer som framförs i 1992 års riktlinjer och stadens byggnadsordning. Självfallet är rådet berett att liksom åtminstone sedan 1980-talet tillsammans med stadens övriga förvaltningar aktivt arbeta för och påverka inte bara att Stockholm får mer belysning utan hur staden får den bästa belysningen.

Stadsmuseinämnden beslutade den 22 januari 2004 att överlämna och åberopa stadsmuseiförvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Särskilt uttalande gjordes av *Cecilia Brinck* (m) enligt följande.

Förvaltningen ställer sig positiv till att utreda ljussättningen av stadsmiljön, det är bra. Men frågan har utretts förut utan att särskilt mycket hänt. Det är viktigt att en ordentlig utredning nu görs så att flera miljöer i Stockholm kan lysas upp.

Stadsmuseiförvaltningens tjänsteutlåtande, daterat den 12 januari 2004, har i huvudsak följande lydelse.

Bakgrund

Alltsedan den första gasbelysningen på 1850-talet har upplysandet av stadens gator, torg och butiksfasader blivit alltmer intensifierat. Upplysning, illuminering, vid speciellt festliga och högtidliga sammanhang har förekommit sedan länge. Mer permanent belysning av fasader har däremot varit mycket sparsamt förekommande, även under senare tid, delvis av tekniska och ekonomiska skäl, delvis av estetiska och stadsbildsmässiga. Som exempel kan nämnas att provbelysning av Stadshusets fasader gjordes redan 1929 men man kunde då inte åstadkomma en vacker och acceptabel belysning. Därefter har belysning av Stadshusets fasader aktualiserats flera gånger, utan att genomföras. För närvarande är provbelysning av tornet aktuell.

I Stockholms byggnadsordning har stadens ljussättning beskrivits. I riktlinjerna har hänsyn tagits till stadens kulturhistoriska värden. Fasadbelysning av byggnader bör enligt byggnadsordningen begränsas till s.k. karaktärsbyggnader. Så här beskrivs det allmänna förhållningssättet till stadens ljus:

”Det nattliga ljuset från broar, stränder och bebyggelsens fronter mot vattnen underordnas stadslandskapet så att det ger vattenrummen deras form och avståndskänsla. Traditionellt mörka partier mot vattenrummen respekteras såsom den historiska stadskärnan, de innersta skärgårdsöarna och ytterstadens naturstränder.

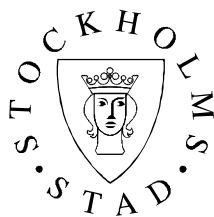
Gatubelysningen anpassas till både fotgängare och biltrafik. Gaturummen har sin ljusmässiga koncentration i gatans nivå, detta innefattar även lysande skyltar. ....

Fasadbelysning sker i första hand som en spridning av gatans koncentrerade ljus uppåt längs fasaderna.”

Förvaltningens synpunkter

Stadsmuseiförvaltningen anser att det måste finnas en tydlig kontrast mellan hur staden upplevs under årets och dygnets olika tider. Vid eventuell fasadbelysning och annan ljussättning måste stor hänsyn tas till den sammanhängande stadsmiljön och till de enskilda byggnadernas arkitektoniska uttryck.

Stadsmuseiförvaltningen anser att det är värdefullt att ljussättningen av stadsmiljön utreds. Riktlinjerna i Stockholms byggnadsordning bör ligga till grund för det fortsatta arbetet. Stadsmuseiförvaltningen önskar delta i den samverkan inom staden och med myndigheter m.fl. som föreslås i motionen.

KOMMUNFULLMÄKTIGE

Motioner

2003:35

2003:35

Motion av Kristina Axén Olin m.fl. (m) om ljusare huvudstad

Stockholm är en stad som ofta och med rätta hyllas för sin skönhet. Här finns miljöer och byggnader som beskrivits av diktare från Bellman till Brunner, från Hjalmar Söderberg till Trenter och Fogelström. Vattenspegelns samspel med stadens vackra byggnader är själva essensen av stockholmsbilden. Ryktet om stadens skönhet lockar turister från hela världen och utländska reportrar brukar stundtals beskriva staden som Nordens Venedig eller "Beauty on Water".

Under det vinterhalvår som nu närmar sig tillåter dessvärre inte vårt geografiska öde stockholmarna och turisterna att rättvist bevittna stadens skönhet. Under allt för lång tid har många vackra miljöer undanhållits medborgarna genom att vid solnedgången ohjälpligt försvinna i mörkret. Det har funnits projekt för att göra staden vackrare och "Vision nattljus" är ett exempel på detta. Under föregående mandatperiod togs också initiativ för att genom ny ljussättning skapa tryggare miljöer i parker och vid tunnelbanestationer i ytterstaden.

Det finns än idag många vackra miljöer som genom ingen eller dålig ljussättning undanhålls från stadens medborgare och besökare under allt för långa tider av dygnet. När vintern närmar sig blir vi snart påmind om att Kungliga slottet saknar fasadbelysning och att det samma gäller många andra byggnader i staden. *Vårt eget stadshus har äntligen fått den belysning som länge diskuterats, men döm om vår förvåning när vi såg hur försiktig och trevande den nya belysningen blev!*

Det verkar tyvärr finnas en ängslan och försiktighet när Stockholm skall belysas. Som om man inte riktigt vågar trotsa det nordiska mörkret. Med en så vacker stad är det dags att göra någonting åt den blygsamheten.

Med hänvisning till ovanstående föreslås kommunfullmäktige besluta att

1. uppdra åt gatu- och fastighetsnämnden och stadsbyggnadsnämnden att intensifiera arbetet med att lysa upp Stockholm
2. utöka samarbetet med myndigheter och fastighetsägare för att skapa förutsättningar för att belysa fler miljöer i Stockholm
3. samverka för och bidra till en permanent fasadbelysning av Kungliga Slottet
4. uttala att belysning av Stockholm skall vara tydlig och ge rättvisa åt stadens skönhet.

Stockholm den 19 november 2003

Kristina Axén Olin

Sten Nordin

Mikael Söderlund